

Doma ērģeļu klaviatūra par īsu

Orests Silabriedis

SARUNA AR ĒRĢELNIEKU TĀLIVALDI DEKSNĪ

Tālivaldis Deksnis, joprojām aktīvi muzicējošs koncertērģelnieks, uzskatāms par tādu kā Latvijas ērģeļlietas patriarhu – daudzu teicamu ērģelnieku skolotājs, aktīvs restaurētājs un negurstošs Latvijas ērģeļsituācijas pētnieks. Sarunu ar Tālivaldi Deksnī kaut kādā ziņā varam uzskatīt par Rīgas Sv. Pētera baznīcas situācijas aplūkojuma polemisku sastāvdaļu, tātad turpmākajā tekstā paustās domas būtu liekamas vienkop ar Ilzes Mednes sagatavotajā materiālā lasāmo. Novēlēsim, lai sarunas nepaliktu uz papīra, bet tiktu risinātas aci pret aci, tā vienojoties par kompromisu, kas atrisinās pašu galveno problēmu – kad un kā Rīga tiks pie modernām koncertērģelēm?

Tālivaldis Deksnis: Gatavojoties mūsu sarunai, sastādīju nelielu sarakstu par situāciju koncertērģeļu jomā mūsu kaimiņvalstīs. Uzreiz akcentēšu, ka nerunāsim par baznīcām, bet par koncertvietām, kas zināmā mērā varētu būt valsts uzmanības lokā – koncertnami un arī tādas vietas kā Pēterbaznīca. Mums ir Rīgas Doma instruments, daudzi to sauc par brīnumu, un tāds tas arī ir, taču ērģeļlietas attīstība un domas par kādām citām iespējām palikušas pilnīgā novārtā. Igaunijā koncertiem piemērotas ērģeles ir koncertzālē *Estonia*, Svētā Nikolaja (*Niguliste*) baznīcā, Tartu koncertzālē, Pērnavas koncertzālē, Mūzikas akadēmijā ir neliels baroka instruments. Ņemam Lietuvu: filharmonijā ir uzbūvēts instruments, Viļņas katedrālē ir ļoti labas koncertērģeles, Klaipēdā esot labas ērģeles, pats gan neesmu tur bijis. Maskavas konservatorijas Lielajā zālē un Mazajā zālē ir ērģeles, arī filharmonijā un Ģlīnkas muzejā, lielākās ērģeles viņiem tagad ir jaunajā koncertzālē *Дом музыки*. Pēterburgā vēl labāk – tur ir filharmonijā jaunas ērģeles, viņi ir rekonstrējuši Ģlīnkas kapelas instrumentu, jaunas ērģeles pēdējo piecu desmit gadu laikā parādījis arī konservatorijā, Marijas teātra jaunceltajā koncertzālē ir lielisks instruments, es nupat tur biju, kaut kur Petropavlovskas cietokšņa teritorijā arī esot... Latvijā tajā pašā laikā periodā, tātad pēc kara, vienīgais jaunais instruments parādījies Mūzikas akadēmijā.

Orests Silabriedis: Kā paši ērģelnieki mēģinājuši mainīt šo situāciju?

TD: Ir bijuši visādi mēģinājumi. Par to pašu Pēterbaznīcu runājot, šis ir jau ceturtais piegājiens. Pirmā reize bija, ja nemaldos, 80. gadu otrajā pusē. Tapa vēstule kultūras ministram, iespējams, Ivaram Ķezberam, ka Pēterbaznīcā vajag ērģeles. Vēstuli paraks-

tija toreizējās Mūzikas biedrības priekšsēdētājs Imants Kalniņš, daudzi ērģelnieki... Pēc tam nāca tas skandalozais gadījums ar *Oberlinger* firmu. Tur bija gatavs projekts ar visiem papīriem, lūk, 1994. gada uzmetums ar visām bildēm. Tomēr jāteic, varbūt arī labi, ka šis projekts netika realizēts. Daži vācu kolēģi jau brīdināja mūs, ka šī firma neesot no labākajām. Ari ļoti dārga. Tātad *Oberlinger*, visticamāk, domāja tikt pie kādas naudiņas muļķu zemē. Pirmo miljonu pieprasīja par projekta izstrādi un materiālu iegādi. Pirms pieciem gadiem viņi bankrotēja.

Nākošais atbrauca Šveices ērģeļbūves firmas *Mathis* pārstāvis, ļoti laba firma, pirms dažiem gadiem uzbūvēja ērģeles Siksta kapelā. Šveicieši bija ļoti ieinteresēti par šo telpu, izstrādāja divus dispozīciju variantus, uzmeta prospekta skīci.

OS: Kāpēc šis variants neīstenojās?

TD: Ceļā bija ipašumtiesību jautājums. Tas pats iemesls, kas lielā mērā traucē arī tagad. Draudze tur vienmēr bijusi pārāk neliela, lai uzņemtos iniciatīvu. Rīgas dome šajā jautājumā labprāt turas maliņā.

OS: Vai pareizi saprotu, ka jūs neesat lielā sajūsmā par baroneses fon Zesas priekšlikumu palīdzēt finansēt baroka ērģeļu būvēšanu Pēterbaznīcā?

TD: Neesmu gan, un tam vairāki iemesli. Turklāt nebūt nav tā, ka mani neinteresētu baroka mūzika. Domāju, ka tā mani interesē tikpat, cik maniem kolēģiem tepat Rīgā. Protams, es atzīstu, ka tā nav mana stiprākā puse, taču es arī neteiktu, ka tā būtu stiprākā puse Vitai Kalnciemai vai Aivaram Kalējam, kas aizstāv baroka ērģeļu nepieciešamību. Man šķiet, ka visa latviešu muzikālā mentalitāte bijusi atrauta no baroka tradīcijas.

Tagad konkrētāk. Visupirms jāsaprot, ka Pēterbaznīca ir liela telpa. Doms un Pēteris – tik lielu baznīctelpu arī visā Eiropā nemaz tik daudz nav. Baroka mūzika ar polifoniju, no mūsdienu viedokļa, manuprāt, ir ārkārtīgi smalka lieta. Pēterbaznīcas akustika nav tā piemērotākā tikai šiem smalkumiem. Akustika ir milzīga, tāpēc prasās gandrīz vai simfonisks piegājiens ērģeļu skanējumā. 1734. gada instrumenta kopija, kādu tur plānots likt, mūsdienām ir vienkārši par mazu. Mēs varam tikai minēt, cik liela loma tolaik bija koncertiem, tātad pilnīgi iespējams, ka laikmeta prasības atšķirās no mūsdienu prasībām. Nedaudz vairāk kā četrdesmit reģistru – tas šai telpai noteikti ir par maz. Der draudzes pavadīšanai, kādiem korišiem, tas jā...

Paskatīsimies, kas notiek citur pasaulē. Lielās baznīcās mēs neatradīsim baroka instrumentus. Ir saglabāti baroka prospekti, taču – kas ir aiz tiem? Lielākoties tie ir lieli, kārtīgi instrumenti. Tagad jau ērģeļu būves stilistika ir krietni mainījusies. Nav kā kādreiz, kad *Walcker* būvēja tikai romantiskajai mūzikai. Tagad jebkurš vērā ņemams ērģelbūvētājs cenšas apvienot prasības – to, kas vajadzīgs barokam, romantiskajai mūzikai un mūsdienu mūzikai.

OS: Tātad pamatjautājums ir tas, ka Latvijā NAV laikmetīgu, modernu ērģeļu!

TD: Tas ir būtībā laikam tas pirmais.

OS: Kas ir modernas ērģeles?

TD: Dažiem nepatīk jēdziens 'universālas ērģeles', sakot, ka universāls – tas ir nekāds. Protams, labas baroka ērģeles savā autentiskumā ir izcila lieta, tur es neko nesaku. Taču, pirmkārt, piemērotā telpā, otrkārt, izvēloties pareizu darbību secību. Nav jāatraida doma par baroka ērģelēm, manuprāt, tikai drusku jāpamaina secība. Mēs daudz vairāk izjūtam mūsdienu ērģeļu trūkumu. Ērģelbūvētājs

nieks darīt, var asistents palīdzēt. Doma ērģeles ir ļoti neērtas. Vēl neērtākas ir Liepājas Trīsvienības katedrālē. Nevar cerēt, ka šajās baznīcās koncertā viss izdosies simtprocentīgi perfekti – gan es pats trāpīšu uz pareiziem taustiņiem, gan arī no asistenta puses viss būs kārtībā... Ja tu gribi tā izreģistrēt, lai atklātu visas iespējamās konkrēto ērģeļu krāsas, vajadzīgi divi asistenti, turklāt viņiem jāspēj nevainojami saprasties gan savstarpēji, gan ar ērģelnieku. Tādā ziņā šī elektroniskā reģistrēšanas sistēma ir laba un droša. Kad man iznāk kaut kur pasaulē spēlēt uz tādām ērģelēm, es varu neuztraukties par reģistru darbību un vairāk nodoties mūzikai.

OS: Ko jūs varat teikt par Liepājas Trīsvienības katedrāles instrumentu – kādā stāvoklī tas patlaban ir?

Liepājas Sv. Trīsvienības katedrāle

KRĀSU ZIŅĀ ES LIKTU LIEPĀJAS ĒRĢELES GANDRĪZ PIRMAJĀ VIETĀ

Jānis Kalniņš presē vaicā – kur rīdzinieks lai klausās autentisku Bahu? Bet kur lai klausās Tallinas iedzīvotājs, Helsinku iedzīvotājs? Helsinkos vienīgās baroka ērģeles ir Mūzikas akadēmijā, precīzāk, tā ir kopija. Kur lai klausās Stokholmā? Ja arī tur ir, tad tās ir altāra ērģeles, būvētas baroka stilā. Tā arī būtu vislabāk – lielās ērģeles augšā, mazās, barokālās ērģeles lejā. Brēmenes Domā augšā ir *Sauer*, apakšā Baha tipa instruments – ierasta prakse. Un ir jau tā, ka vienā koncertā ērģelnieks var spēlēt abus instrumentus. Es arī tā esmu darijis: nospēlē lejā Bahu, maza pauzīte, kamēr aiziet līdz balkonam, un koncerts turpinās. Lieliski! Ko vairāk var gribēt?

Un otra lieta, varbūt vēl svarīgāka. Kur rīdzinieks lai paklausās autentisku Sezāru Franku, kādus citus 19. gadsimta autorus vai to pašu Mesiānu? Doma ērģelēm vienkārši nepietiek taustiņu. Elementāri. Visu laiku kaut kas jāpārceļ oktāvu zemāk. Vai simfoniskajā orķestrī kaut kas tās būtu iedomājams? Doma ērģelēm gan pedāli, gan manuāli klaviatūra ir par īsu. Tolaik lielākās ērģeles pasaulē, bet būvēja tikai līdz trešās oktāvas fa. Tajā pašā laikā *Walcker* būvēja Leipcigas *Gewandhaus*, un tur bija tercu garāka klaviatūra. Un no "rakstura" viedokļa Doma instruments ir piemērots vācu romantismam, taču starp vācu un franču romantismu ir diezgan liela atšķirība. Bet tāpēc uzreiz nevajag oriģinālu Kavaijē-Kolu, jo mūsdienu būvētāji visas šīs vajadzības veiksmīgi apvieno vienā instrumentā.

OS: Vai mūsdienīgs instruments ir kaut kā īpaši digitalizēts?

TD: Ideāli ir, ja viss notiek mehāniski. Kā Doma ērģelēm, kurām gandrīz viss (bet ne viss) ir mehānisks. Palīgierīces gan būtu elektronizētas, teiksim, reģistru pārslēgšana iespējama ar vienas podziņas palīdzību – viss iepriekš saprogrammēts. To var pats ērģel-

Liepājas Sv. Annas baznīca

TD: Kādu gadu neesmu tur bijis, bet nu, cik varu teikt, tas instruments ir visai primitīvs, tāpēc apkalpošana vēl jo sarežģītāka. Doma ērģelēm vismaz ir klaviatūru saslēgi, švelleris. Liepājā ir tikai ventiļu sistēma, kas pati par sevi ir ļoti komplicēta. Krāsu ziņā es liktu Liepājas ērģeles gandrīz pirmajā

vietā, man ļoti patīk. Tās ir arī piemērotākas franču mūzikai, kādas mēļu balsis, kas tur ir... Daudz kas jau tur ir izdarīts: sakārtota gaisa sistēma, motors nomainīts, klaviatūras izremontētas. Vajadzētu iet pa solītim tālāk. Vākt nost visu un vest kaut kur prom gan nevar. Pietrūkst regulāras ērģeļu apkopes, bez tās nav iedomājams neviens instruments. Sevišķi, ja baznīcā nav stabilas temperatūras un mitruma. Pilsēta nedaudz palīdz, taču kopumā cilvēkiem par ērģelēm ir visai maza saprašana.

OS: Vai Latvijā ir piemērotas koncerttelpas, lai atskaņotu mūziku ērģelēm un orķestrim? Man nāk prātā Latvijas Universitātes aula... Kā tur ir?

TD: Nav laikam pati izdevīgākā vieta, jo kontakts ar diriģentu iespējams tikai caur spoguļiem un monitoriem, reizēm vajadzīgs pat otrs diriģents. Tas nav ērtākais veids, taču spēlēts tā ir daudz. Doma balkons ir par mazu orķestrim; arī Pēteri ir par maz vietas. Jā, laba vieta būtu Liepājas Annas baznīcā, tur ir plašs balkons, ļoti laba akustika. Ērģeles gan tur patlaban nav lietojamas, ir pienācis brīdis, kad viss kapitāli jāremontē. Taču tā nav bezcerīga situācija, nekas nav neatgriezeniski sabojāts. Pneimatika savu mūžu nokalpojusi, un nu jāmaina. Dzird sakām – mums taču ir Doma ērģeles, moderno mūziku var spēlēt tur. Taču ir jāsaprot, ka Doma ērģeles ir veca lēdija, kurai nevar likt skriet simt metru sprintu. Tas ir vēsturisks un ārkārtīgi izcils pieminekļis, pret šo instrumentu jāizturas saudzīgi. Protams, arī nosauktais taustiņu trūkums, par ko mēs pirmīt runājām. Tātad varētu domāt, ka situāciju mainīs jaunā koncertzāle, kad tāda būs. Tur būšot modernas ērģeles, tās varēšot spēlēt, taču tā visupirms būs orķestra zāle. Tur noteikti skanēs izvērstas formas darbi ar

Pie LU ērgelēm prof. Enoks Bīķis

ērgļu līdzdalību, taču diez vai tur notiks ērgelnieku solokoncerti. Katrā ziņā – reti. Mēs, ērgelnieki, nevaram cerēt, ka mums tur būs liela darbošanās. Taču skaidrs, ka koncertzāle bez ērgelēm nav iedomājama. Kā var sākt Mālera Astoto simfoniju, ja pirmais akords atskan no sintezatora, nevis no ērgelēm?

OS: Cik maksā jaunas modernas ērģeles?

TD: Tas ir jautājums, ko būtiski aplūkot saistībā ar Pēterbaznīcu. Vienubrīd bija doma, ka jaunas baroka ērģeles mums izmaksās 3,5 miljonus eiro. Nupat Vīnes *Musikverein* zālē firma *Rieger*, ar kuras pārstāvjiem esot runāts arī saistībā ar Liepājas koncertzāli, uzbūvēja jaunas ērģeles par 1,8 miljoniem eiro. Ap 80 reģistru. Pēterbaznīcai tas būtu piemērots reģistru daudzums. Starp citu, ne tikai nespeciālisti, bet arī paši ērgelnieku zinātnieki ne vienmēr saprot, ka reģistri nenozīmē skaļumu – reģistri nozīmē krāsas. Liekas, baroka ērgelēm plānotie 40 reģistri pieskandinās visu telpu. Jā, pieskandinās, taču tā būs konstanta nokrāsa, viens *pleno* un nekas vairāk.

OS: Kas notiek ar Latvijas Universitātes Lielās aulās ērgelēm? Vai aplukušas?

TD: Tās aplukusa tad, kad aulā veica pēdējo lielo remontu – tas bija, šķiet, 90. gadu beigās. Toreiz pārkrāsoja paneļus tumšā krāsā, atjaunoja ģerboņus. Mitrums, sausums – tas bija līdzīgi kā Liepājas Annas baznīcā. Nolēma veikt kapitālo remontu. Patlaban restaurēti divi manuāļi no trijiem, arī lielākā daļa pedāļu. Šīs ērģeles var spēlēt tādā pusstāvoklī. Vēl priekšā darbs ar spēlesgaldu un elektriskajām lietām. Šīm ērgelēm ir elektriskā traktūra ar pneimatiskiem elementiem vējlādēs, var teikt – elektropneumatika. Liela daļa pneimatikas ir saremontēta, savukārt elektriskās lietas vēl nav gatavas. Spēlēt var, taču darbi pēdējos divus trīs gadus ir apstājušies. Taču varu teikt, ka sarunas ir atjaunojušas, es tur skaitos kā vadītājs pie tiem darbiem, ir grupiņa meistarū, kas tur darbojas. Kopumā ņemot – lielākais pašmāju meistarū ērgļu restaurācijas darbs, kas jēkad noticis Latvijā. Darbi rit lēni, bet cerība ir.

Universitātes ērģeles būvētas un atklātas 1937. gadā, un tās var saukt par vienīgajām istenajām koncerttipa ērgelēm Latvijā. Būvēja *Walcker*. Faktiski sanāk, ka Doma instruments bija pirmais un universitātes instruments ir pēdējais šīs firmas veikums Latvijā. Patiesībā gan arī tās ērģeles ir drusku par mazu aulās apjomam, vismaz, ja runājam par koncertēšanu, nevis ērgļu spēlēšanu, piemēram, izlaidumos. Reģistru tur ir ap 60. Grūti precīzi pateikt, jo tur ir vairāki transmisijas reģistri, ko var izmantot vienā manuāli un otrā manuāli. Kopējam skanējumam tas neko nedod, taču krāsu iespējām ir noderīgi.

OS: Īsti neatceros, vai ērgelnieks sēž ar muguru pret zāli?

TD: Spēlesgalds ir pilnīgi brīvi kustināms. Tas savienots ar vienu elektrisku kabeli, kurā ir vairāki simti tievu elektrisku vadīņu.

LU Lielās aulās ērģeles

Galdū var novietot arī lejā, ja ir vēlēšanās. Tas ir kā koncertzālē *Estonia* – ērģeles stacionāras, bet galdū var aizstumt, kur patīk. Ja solo, tad priekšā, ja orķestra partija, tad kaut kur aizmugurē. Universitātes aulā spēlesgalds lejā nekad nav bijis. Sākotnēji tas bija kaut kur balkona sānos, bet tagad laikam vidus ir tā optimālā vieta. Sākot darbus, mums bija runa, ka varbūt vajadzētu otru paralēlo galdū, kas vienmēr atrastos lejā. Vienu un to pašu galdū staipīt augšā lejā nebūs iespējams, kaut gan mūsdienās redzēta arī iespēja, ka vadīņu vietā ir bezvadu sasaiste. Izlaidumā ērgelnieks nav jāredz, savukārt, spēlējot ar orķestri, labs kontakts ar diriģentu iespējams, tikai atrodoties lejā. Elektropneimatisķajām ērgelēm galds izskatās visai interesanti – tur iekšā ir kā radioaparātā, pilns visādiem vadīņiem, kontaktiņiem – aiz klaviatūras viss iet ar elektriskajiem kontaktiem; mehāniskajam galdam ir skaliņu sistēmas, leņķiņi, kloķiņi, sviriņas, tūkstošiem visa kā tāda.

DOMA INSTRUMENTS BIJA PIRMAIS UN UNIVERSITĀTES ĒRĢELES IR PĒDĒJAIS FIRMAS WALCKER VEIKUMS LATVIJĀ

Piemēram, Vīnes *Musikverein* jaunajā zālē pamata spēlesgalds ir pie ērgelēm, tas ir mehāniski saistīts, un ērgelniekam ir vislabākā sajūta, jo viņš jūtas tuvāk instrumentam. Taču no tās vietas ne vienmēr var vislabāk dzirdēt, kā tas skan. Lai mēģinājumos kvalitatīvi sareģistrētu visu un turklāt novērtētu, kā skan, piemēram, kopā ar orķestri, ērgelnieks iet pie otra spēlesgaldā, kas atrodas orķestrī. Spēlēšanai gan tas nav tik tikami. Protams, ar mūsdienu tehnoloģijām mēģina imitēt mehānisko traktūru. Mehāniskā ir vislabākā – pie laba instrumenta var burtiski sajūst, kā tu ar pirkstu atver to vārstulīti.

Kamēr mums nav nekā cita, būtu jau labi Universitātes aulā atskaņot, nu, kaut vai to pašu [Tālivalda] Ķeniņa Astoto simfoniju, nerunājot par veselu lērumu ērgļkoncertu – Sensāns, Gilmāns, Pulenks, Margēris Zariņš, Romualds Jermaks... Rīgas Doma restaurēto ērgļu atklāšanai Jermaks uzrakstīja koncertu divām ērgelēm, un tad viens ērgelnieks sēdēja pie lielā spēlesgaldā, un otrs – stāvu zemāk, kur balkoniņā ir Doma ērgļu ceturtais manuālis, tiesa, tās, protams, nav otras ērģeles. Mums laikam bija monitori, atklāšanā diriģēja Tovijs Liščics, vēlāk Vasilijš Sinaiskis, Imants Resnis. Labāk jau, ja tie būtu divi patstāvīgi instrumenti. Atgriezoties pie Pēterbaznīcas, lūk, tas būtu ideāls risinājums – lielās ērģeles balkonā, mazās ērģeles altārdarī, tuvāk publikai. Tad arī baroka smalkumi labāk būtu saklausāmi.

Vēl jau ir tāda lieta – ja mums būtu daudz brīvu baznīcu, varētu izvēlēties: šajā būvējam baroka instrumentu, tajā – moderno. Kur mums ir vēl brīvas baznīcas? Kur vēsturiskie instrumenti, tur nekas nesanāks, kamēr tie kalpo. Vienīgais varbūt – Jāņa baznīca. Tur tagad ir zviedru *second hand*, kas nav īsti līdz galam uztaisīts, nav pievienoti kādi reģistri, tur būtu vēl ko darīt. Bet pēc skaņas man patīk tas instruments. Tur arī cita akustika, nekā Domā – skaista, dzidra. Baroka instruments varētu ļoti labi skanēt.

Pēterbaznīca ir Rīgas un Latvijas simbols, negribētos, ka tur būtu otršķirīgas ērģeles. Un vispār – mēs šo jautājumu esam pamatīgi saasinājuši. Gandrīz kā ar krievu valodu. Nevajadzīgi asi, it kā mēs būtu baroka lielvalsts. Protams, katram ērgelniekam repertuārā ir kaut kas no baroka. Neviens nevar tikt pie koncertiem, ja nespēlē baroku. Bet kur paliek viss 19. gadsimts, 20. gadsimts, latviešu mūzika? To visu mēs Pēterbaznīcā nespēlēsim? Doma ērgļu biežā skaņa daudziem liekas pierasta un varbūt kādam pat jau arī neinteresanta. Romantisma laika instrumentiem visa pamatā ir mikstais, kuplais skanējums. Pēterbaznīcā arī ir liela akustika, taču mūsdienu ērgļu intonēšanas princips ir citāds, tādēļ iespējama lielāks daudzveidīgums.